

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Тур Олександр Миколайович

УДК 330.341:330.15:502.17:005.21(043.3)

**ЕКОНОМІЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ СТРАТЕГІЇ
ЕКОЛОГО-ОРІЄНТОВАНОГО РОЗВИТКУ
НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ**

Спеціальність 08.00.06 – економіка природокористування
та охорони навколишнього середовища

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Суми – 2012

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Сумському державному університеті Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України.

Науковий керівник – кандидат економічних наук, доцент
Сабадаш Віктор Володимирович,
Сумський державний університет,
доцент кафедри економіки та бізнес-адміністрування.

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор
Теліженко Олександр Михайлович,
Сумський державний університет,
завідувач кафедри управління;

кандидат економічних наук
Бистрякова Юлія Ігорівна,
Школа вищого корпусу державної служби,
начальник відділу методичного забезпечення та
інформаційно-аналітичної роботи.

Захист відбудеться «___» _____ 2012 р. о _____ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 55.051.01 Сумського державного університету за адресою: 40007, м. Суми, вул. Римського-Корсакова, 2, ауд. М-209.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Сумського державного університету за адресою: 40007, м. Суми, вул. Римського-Корсакова, 2.

Автореферат розісланий «___» _____ 2012 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Л. М. Таранюк

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Стратегії розвитку соціально-економічних систем незалежно від рівня впровадження (локальний, регіональний, національний, міжнародний) повинні враховувати соціо-еколого-економічні інтереси як можна більшого кола суб'єктів природокористування, оскільки ступінь взаємозв'язаності рішень, що ухвалюються у соціальній і виробничій сферах, є досить тісним. Очевидною є й необхідність якісних змін стратегій розвитку: визначальним напрямом вектора зростання повинно стати суттєве зниження енергоємності та матеріаломісткості виробництва і споживання. Незважаючи на відчутні, технологічно значущі зсуви у напрямку поступової відмови від енергоємних і ресурсомістких технологічних процесів виробництва, у структурі національної економіки до цього часу переважають галузі, орієнтовані на природно-сировинну ресурсну базу. Теоретико-методичним підґрунтям розв'язання зазначених проблемних вузлів еколого-економічного розвитку національних господарств є наукові праці Балацького О. Ф., Буна Е., Буркинського Б. В., Вернадського В. І., Веклич О. О., Глазовського М. Ф., Гринів Л. С., Данилишина Б. М., Девуйста Д., Зайця Р. В., Круша П. В., Лона Ф., Мельника Л. Г., Олійника Я. Б., Реймерса М. Ф., Харічкова С. К., Хенса Л., Хлобистова Є. В. та ін., у яких сформовано сучасні базові концепції рівноважного природокористування і принципи імплементації еколого-орієнтованого розвитку у практику управління національними економіками.

У світлі формування й реалізації стратегій стійкого розвитку беззаперечно важливими є науково-практичні завдання ефективного управління природокористуванням у межах відповідних організаційно-економічних механізмів наведені у науковому доробку Горбач Л. М., Дорогунцова С. І., Жулавського А. Ю., Кейнса Дж. М., Мішеніна Є. В., Пастушенка П. П., Перелета Р. О., Потравного І. М., Теліженка О. М., Хвесика М. А. та ін.

Сучасні науково-практичні підходи до розв'язання економіко-екологічних протиріч і узгодження інтересів суб'єктів господарювання у системі управління природокористуванням, моделювання взаємовідносин у системі «людина – навколишнє природне середовище» були предметом наукових пошуків і набули розвитку у дослідженнях Бобильова С. М., Бистрякової Ю. І., Леонтєва В. В., Медоуза Денніса, Медоуз Донелли, Макконнелла К. Р., Мессаровича М. Д., Недіна І. В., Пригожина І. Р., Рандерса Р., Сабадаша В. В., Стенгерс І., Форда Д., Форрестера Дж. та ін.

Незважаючи на беззаперечні досягнення вітчизняної і зарубіжної наукових шкіл, недостатньо дослідженим і опрацьованим залишається ряд питань, пов'язаних із формуванням і реалізацією стратегії еколого-орієнтованого розвитку національної економіки з урахуванням нових екологічних викликів, проведенням діагностики екологічних, економічних і соціальних підсистем з метою оптимізації

структури національної економіки, вибором ефективних методів та інструментів імплементації стратегії, що й обумовлює наукову і практичну актуальність цього дисертаційного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тематика дисертаційного дослідження відповідає основним науковим напрямам та найважливішим проблемам фундаментальних досліджень на 2009–2013 рр., затвердженим Постановою Президії Національної академії наук України від 25.02.2009 р. № 55, зокрема: п. 4.1.7 «Економіка природокористування й охорони навколишнього середовища»; п. 4.1.15 «Проблеми раціонального природокористування». Дисертація виконана відповідно до наукового напрямку кафедри економіки та бізнес-адміністрування, реалізованого в рамках науково-дослідних тем: «Фундаментальні основи забезпечення стійкого розвитку при переході до інформаційного суспільства» (№ д/р 0105U000670), де автором досліджено характер економіко-ресурсних взаємозв'язків у сфері природокористування, що полягають у задоволенні еколого-економічних інтересів виробників та споживачів економічних благ шляхом формування і реалізації суб'єктами господарювання та державними органами влади довгострокових заходів щодо вирішення еколого-економічних протиріч; «Формування економічного механізму вирішення міжнародних екологічних конфліктів» (№ д/р 0109U004803), де автором запропоновано методичні підходи до поетапності формування й реалізації стратегії еколого-орієнтованого розвитку національної економіки, досліджено вплив економіко-екологічних інструментів на ключові інтереси суб'єктів національної економіки.

Мета і завдання дослідження. Метою роботи є удосконалення науково-методичних і практичних підходів до формування й реалізації стратегії еколого-орієнтованого розвитку національної економіки.

Реалізація мети обумовила необхідність вирішення таких основних завдань:

- дослідити основні положення домінуючих концепцій стійкого розвитку в контексті теоретичного обґрунтування еколого-орієнтованого розвитку національної економіки;
- дослідити основні теоретико-методичні положення стратегій еколого-орієнтованого розвитку в рамках ресурсного підходу економіки природокористування;
- визначити етапи формування й реалізації стратегії еколого-орієнтованого розвитку національної економіки;
- обґрунтувати еколого-економічні процедури управління процесами формування й реалізації стратегії еколого-орієнтованого розвитку національної економіки та особливості впливу економіко-екологічних інструментів на соціо-еколого-економічні інтереси суб'єктів природокористування;
- дослідити динаміку й тенденції залучення і використання основних

природних ресурсів та асиміляційного потенціалу на основі показників декаплінгу та середньої схильності до споживання, відновлення і збереження природних ресурсів;

- визначити оптимальні структурні пропорції секторів національної економіки при дотриманні основних еколого-економічних обмежень на основі міжгалузевої еколого-економічної моделі.

Об'єкт дослідження – процеси формування й реалізації стратегії еколого-орієнтованого розвитку національної економіки в умовах обмеженості природних ресурсів.

Предмет дослідження – відносини між суб'єктами природокористування національної економіки, що виникають з приводу формування й реалізації стратегії еколого-орієнтованого розвитку національної економіки.

Методи дослідження. У процесі дослідження використано методи: логічного узагальнення і наукової абстракції – для уточнення категорій «стійкий розвиток», «еколого-орієнтований розвиток», «стратегія еколого-орієнтованого розвитку національної економіки»; моделювання і прогнозування – при розробленні міжгалузевої еколого-економічної моделі та базових сценаріїв розвитку національної економіки на стратегічну перспективу; еколого-економічного та статистичного аналізу – для визначення стану та динаміки розвитку національної економіки, визначення структурних перекосів розвитку національного господарства; економіко-статистичні та графічні – для аналізу стану й тенденцій динаміки показників декаплінгу та середньої схильності до споживання, відновлення і збереження природних ресурсів, а також візуального подання отриманих результатів дисертаційного дослідження.

Інформаційну базу дослідження склали: законодавчі й правові акти Верховної Ради та Уряду України, міжнародні нормативно-правові акти й угоди, офіційні дані Державної служби статистики України, Міністерства екології та природних ресурсів України, Центральної геофізичної обсерваторії України, наукові праці провідних вітчизняних і зарубіжних вчених, результати проведених автором наукових досліджень, матеріали науково-практичних конференцій, семінарів.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у поглибленні й удосконаленні теоретико-методичних положень і практичних підходів до процедур формування й реалізації стратегії еколого-орієнтованого розвитку національної економіки і визначається тим, що:

вперше:

- розроблено науково-методичний підхід до оптимізації структури національного господарства на основі авторської міжгалузевої еколого-економічної моделі, сутність якої полягає у встановленні балансу використання природних ресурсів для виробництва і споживання економічних благ у національному господарстві, що забезпечує досягнення подвійного результату –

зростання основних макроекономічних показників (валового доходу, національного багатства) із одночасним зменшенням ресурсомісткості ВВП країни і зниженням обсягів викидів шкідливих речовин у навколишнє природне середовище;

удосконалено:

- методичні підходи до процедур розроблення, прийняття й реалізації стратегії еколого-орієнтованого розвитку національної економіки, які на відміну від існуючих доповнені логічно взаємообумовленими етапами: прогнозуванням і плануванням; імплементацією комплексу організаційно-економічних і фінансових механізмів; вибором оптимальних економіко-екологічних інструментів (ліцензій, квот, фіскальних, цінових інструментів тощо); обґрунтуванням термінів реалізації стратегії; частотою контролюючих дій;

- механізм структурно-логічного взаємоузгодження пріоритетів, цілей і завдань еколого-орієнтованого розвитку національної економіки, який на відміну від існуючих передбачає етапи збору та обробки інформації, внесення коректив до проекту стратегії та прийняття доопрацьованого документа на відповідних адміністративних рівнях, завдяки чому досягається економічний ефект оптимізації пріоритетів, цілей і завдань розвитку у кінцевому документі національної стратегії еколого-орієнтованого розвитку;

- процедури еколого-економічного оцінювання ефективності використання природних ресурсів за допомогою показників декаплінг-фактора, які на відміну від існуючих дозволяють отримати точні оцінки залежності темпів економічного розвитку від обсягів і якості залучених до суспільного виробництва природних ресурсів завдяки використанню в алгоритмі розрахунків показників екологоємності та природоємності;

дістало подальший розвиток:

- теоретико-методичні підходи до управління економічною поведінкою суб'єктів природокористування національної економіки у контексті формування й реалізації стратегії еколого-орієнтованого розвитку, які на відміну від існуючих враховують організаційно-економічний і фінансовий аспекти координації управлінських дій на всіх системних рівнях управління природокористуванням з метою оптимізації ресурсних потоків;

- система еколого-економічних показників оцінки структурних пропорцій залучення природних ресурсів до сфери економічного виробництва за показниками середньої схильності споживання, відновлення і збереження природних ресурсів, які на відміну від існуючих дозволяють отримати комплексні оцінки схильності конкретної соціо-еколого-економічної системи до споживання, відновлення чи збереження природного ресурсу на одиницю отриманого економічного результату.

Практичне значення одержаних результатів дисертаційної роботи полягає у

тому, що її теоретичні та методичні положення доведені до рівня конкретних методик і рекомендацій щодо формування й реалізації стратегії еколого-орієнтованого розвитку національної економіки і дозволяють оптимізувати відповідні процеси у просторі та часі.

Розроблені автором науково-методичні підходи та рекомендації використано у роботі Головного управління економіки Сумської обласної державної адміністрації (довідка № 05-01/240 від 13.02.2012 р.). Результати дисертаційного дослідження використовуються у навчальному процесі Сумського державного університету при викладанні дисциплін: «Економіка довкілля», «Економіка підприємства», «Теорія еколого-економічного аналізу», «Стратегічне управління», «Екологічна економіка» (акт від 13.02.2012 р.).

Особистий внесок здобувача. Наукові положення, висновки і рекомендації, що виносяться на захист, одержані здобувачем самостійно. Із наукових праць, опублікованих у співавторстві, у дисертації використані лише ті ідеї, положення й матеріали, які є результатом власних досліджень автора.

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертаційної роботи були представлені і одержали схвальну оцінку на науково-практичних конференціях та семінарах різних рівнів, зокрема: Міжнародних науково-практичних конференціях: «Міжнародна стратегія економічного розвитку регіону» (м. Суми, 2010–2011 рр.); «Економічний і соціальний розвиток України в XXI столітті: національна ідентичність та тенденції глобалізації» (м. Тернопіль, 2010–2011 рр.); «Економічна безпека держави і науково-технологічні аспекти її забезпечення» (м. Київ, 2009–2011 рр.); Всеукраїнських наукових конференціях: «Екологічний менеджмент у загальній системі управління» (м. Суми, 2009–2011 рр.); «Сталий розвиток та екологічна безпека суспільства в економічних трансформаціях» (м. Бахчисарай, 2009–2011 рр.); «Україна в умовах глобальної конкуренції: стратегія випереджаючого розвитку» (м. Донецьк, 2010 р.).

Публікації. Основні результати дисертаційної роботи опубліковано в 41 друкованій праці (26 із них належать особисто автору), у тому числі 7 статей у наукових фахових виданнях, 4 розділи у колективних монографіях. Загальний обсяг публікацій з теми дисертації становить 11,31 друк. арк., з них особисто дисертанту належить 9,43 друк. арк.

Структура та обсяг роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, додатків та списку використаних джерел. Повний обсяг дисертації становить 252 сторінки, у т. ч. основного тексту 164 сторінки. Дисертація містить 10 таблиць на 6 сторінках, 27 рисунків на 10 сторінках, 13 додатків на 57 сторінках, список використаних джерел із 174 найменувань на 22 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЙНОЇ РОБОТИ

У вступі обґрунтовано актуальність теми дисертаційного дослідження,

визначено мету і завдання роботи, сформульовано об'єкт, предмет та методи дослідження, охарактеризовано наукову новизну та практичну цінність одержаних результатів дослідження, визначено структуру роботи.

У першому розділі дисертації «Еволюція теоретико-методичних підходів до формування й реалізації стратегій еколого-орієнтованого розвитку соціально-економічних систем» на основі комплексного аналізу наукових літературних джерел досліджено й узагальнено еволюцію теорій стійкого розвитку і на цій основі конкретизовано й поглиблено теоретико-методичний базис концепції еколого-орієнтованого розвитку національної економіки України; проведено аналіз світового досвіду формування й реалізації еколого-орієнтованих стратегій розвитку.

У роботі здійснено критичний аналіз домінуючих концепцій стійкого розвитку (табл. 1), що дозволило поглибити й конкретизувати сутність та еколого-економічний зміст дефініцій «стійкий розвиток» і «еколого-орієнтований розвиток». З огляду на усвідомлення суспільством важливості екологічної складової розвитку національної економіки автором на основі комплексного аналізу базових положень концепції еколого-орієнтованого розвитку доведено необхідність урахування економічними суб'єктами відповідних ресурсних можливостей і обмежень при провадженні господарської діяльності.

Проведений у роботі еколого-економічний аналіз стану й динаміки розвитку національного господарства засвідчив незадовільний його стан, що об'єктивно спонукає до пошуку й розроблення стратегій еколого-орієнтованого розвитку шляхом організації ефективної довгострокової еколого-економічної політики держави. Спираючись на науково-практичні напрацювання у досліджуваній галузі, виявлено певні організаційно-економічні прогалини в управлінні природокористуванням на різних системних рівнях, що підтверджує необхідність удосконалення науково-методичних підходів до формування й реалізації стратегій еколого-орієнтованого розвитку з метою адаптації світового досвіду до реалій української економіки.

Дослідження концептуальних засад еколого-орієнтованого розвитку поряд із вивченням і аналізом сучасного розуміння сутності дефініцій «стійкий розвиток», «еколого-орієнтований розвиток» і «стратегія розвитку» дозволили запропонувати авторське визначення *стратегії еколого-орієнтованого розвитку* та послужили структурним базисом належного наукового обґрунтування стратегії еколого-орієнтованого розвитку національної економіки і таких класифікаційних ознак стратегій:

а) *за сферою впливу* на соціо-еколого-економічну систему: еколого-орієнтовані; економічні; соціально-орієнтовані; соціо-економічні; еколого-економічні; соціо-екологічні стратегії розвитку;

б) *за способом впливу* на соціо-еколого-економічну систему: біфуркаційні,

адаптаційні, стабілізаційні стратегії розвитку.

Таблиця 1

Моделі стратегій стійкого розвитку (світовий досвід)

Підхід/модель	Сфера застосування
Мікрорівень: локальні стратегії розвитку	
Модель стратегічного планування міст	Використовується при плануванні розвитку більшості міст Європи і Північної Америки
Стратегічне планування стійкого розвитку за участі громади	Застосовується при формуванні стратегій розвитку у містах України
Мезорівень: регіональні стратегії розвитку	
Методичні рекомендації щодо формування регіональних стратегій розвитку	Використовується при плануванні розвитку більшості регіонів України
Стратегія Європейського Союзу для регіону Балтійського моря	Впроваджується Європейською Комісією та Європейським Парламентом для регіону Балтійського моря (Данія, Естонія, Фінляндія, Німеччина, Латвія, Литва, Польща, Швеція)
Макрорівень: національні стратегії розвитку	
Розроблення стратегій стійкого розвитку національних економік	Застосовується при формуванні стратегій стійкого розвитку національних економік країн ЄС і Північної Америки
Національна стратегія стійкого соціально-економічного розвитку Республіки Білорусь	Запроваджується Урядом Республіки Білорусь (затверджена до реалізації 6 травня 2004 р. на період до 2020 р.)
Модель «Озборн & Геблер»	Застосовується в управлінні публічним сектором США
Стратегія національної екологічної політики України на період до 2020 року	Запроваджується Урядом України
Глобальний рівень: наднаціональні стратегії розвитку	
Стратегічні програми: «Енергія і зміна клімату» («Energy & Climate Change»), «Продовольство і вода» («Food and Water»), «Бідність і рівність» («Poverty and Equity»)	Розробляються та впроваджуються Міжнародним інститутом прикладного системного аналізу (International Institute for Applied Systems Analysis) для розв'язання глобальних еколого-економічних проблем
«Порядок денний на XXI століття» (Конференція ООН в Ріо-де-Жанейро, 1992 р.)	Є основою для формування й реалізації національних і наднаціональних стратегій стійкого розвитку, ключовим стратегічним програмним документом, спрямованим на вирішення глобальних еколого-економічних проблем
Стратегії Глобального екологічного фонду (Global Environment Facility (GEF))	Розробляються та впроваджуються більше ніж у 165 країнах, що розвиваються, і країнах із перехідною економікою. Ключові проблеми, на розв'язання яких націлені програми GEF, – збереження біорізноманіття, використання транскордонних водних ресурсів, попередження деградації земельних ресурсів, зміна клімату тощо

У другому розділі «Науково-методичне обґрунтування теоретичних підходів до формування й реалізації еколого-орієнтованої стратегії національної економіки» запропоновано структурно-логічну послідовність формування й реалізації стратегії еколого-орієнтованого розвитку національної економіки; обґрунтовано теоретико-методичні підходи процесного забезпечення і досліджено основні аспекти організаційно-фінансового управління стратегією; визначено необхідні умови взаємоузгодження пріоритетів розвитку національного господарства із пріоритетами розвитку нижчих системних рівнів управління національною економікою.

У результаті теоретичного узагальнення світового досвіду формування й реалізації стратегій стійкого розвитку на різних системних рівнях управління природокористуванням (див. табл. 1) і систематизації причинно-наслідкових зв'язків між економічним зростанням та станом навколишнього природного середовища у роботі запропоновано авторський підхід до формування й реалізації стратегії еколого-орієнтованого розвитку (рис. 1) з урахуванням національних

особливостей еколого-економічного розвитку та організаційно-правового забезпечення процесів формування й реалізації стратегії.

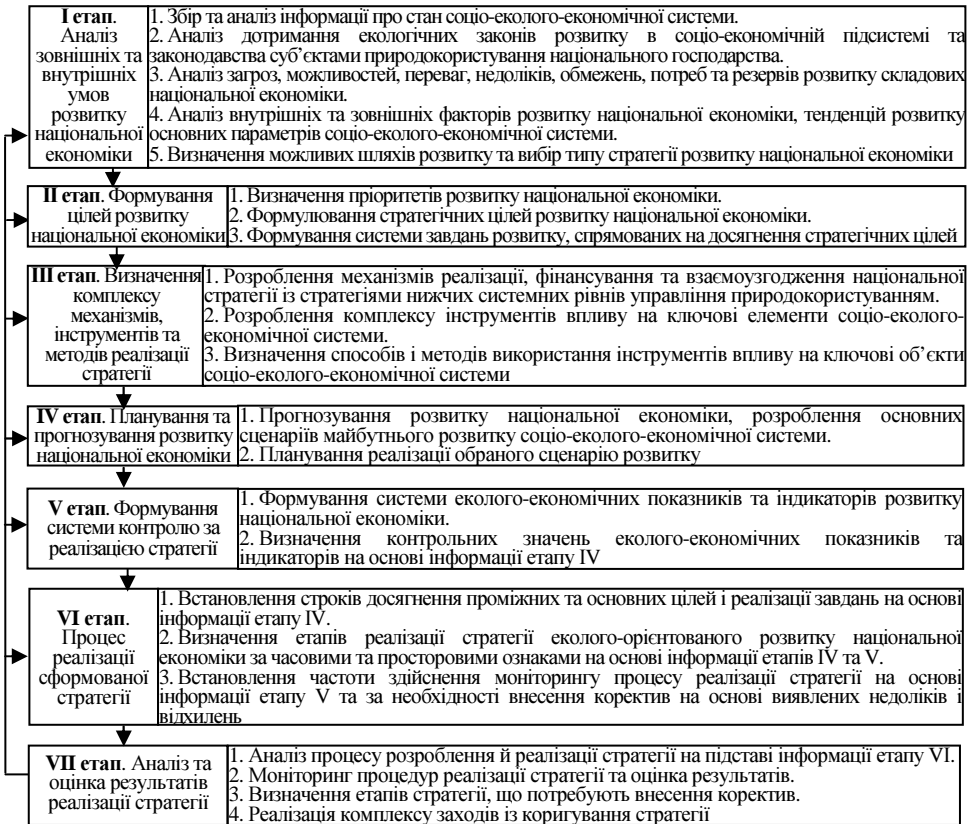

Рис. 1. Етапи формування й реалізації стратегії еколого-орієнтованого розвитку національної економіки

Процедури формування й реалізації стратегії повинні базуватися на виборі та застосуванні вираженої системи управлінських дій, спрямованих на координацію еколого-економічної поведінки суб'єктів господарювання національної економіки на усіх системних рівнях управління природокористуванням. Автором запропоновано враховувати організаційно-економічні й фінансові аспекти координації управлінських дій з метою оптимізації ресурсних потоків, прийняття оптимальних стратегічних рішень, взаємоузгодження національних пріоритетів, цілей та завдань розвитку із локальними.

Обов'язковим елементом стратегії економічного розвитку є відповідний організаційно-економічний інструментарій, тому у роботі визначено особливості впливу економіко-екологічних інструментів (ліцензій, квот, фіскальних, цінних

інструментів тощо) на еколого-економічні інтереси суб'єктів природокористування та обґрунтовано, що раціональне їх поєднання і комплексне застосування дадуть відчутний поштовх формуванню підвалин еколого-орієнтованого розвитку національної економіки у довгостроковій перспективі.

Вихідною умовою узгодження національних пріоритетів, цілей і завдань еколого-орієнтованого розвитку із регіональними (місцевими) і відповідно ефективного управління стратегією розвитку є багатоступеневий процес їх взаємоузгодження, запропонований і розкритий у роботі, який на відміну від існуючих комплексно враховує інтереси й особливості розвитку окремих регіонів, міст, суб'єктів господарювання тощо. Їх участь у процедурах затвердження стратегії дозволяє досягти економічного ефекту оптимізації цілей і завдань розвитку національної економіки і залучити широке коло суб'єктів природокористування і суб'єктів управління національною економікою до процедур реалізації затвердженої стратегії еколого-орієнтованого розвитку.

У третьому розділі **«Удосконалення організаційно-економічного забезпечення процедур формування й реалізації еколого-орієнтованої стратегії розвитку національної економіки»** систематизовано існуючі показники й індикатори оцінювання соціально-економічних взаємозв'язків суб'єктів природокористування національного господарства за трьома взаємозв'язаними групами; удосконалено систему показників декаплінгу і середньої схильності до споживання, відновлення та збереження природних ресурсів; запропоновано науково-методичні підходи до оптимізації структури національного господарства на основі авторської міжгалузевої еколого-економічної моделі.

У роботі здійснено систематизацію існуючих показників та індикаторів оцінювання соціально-економічних взаємозв'язків суб'єктів природокористування національного господарства стосовно споживання та перерозподілу основних виробничих і природних ресурсів, економічних благ для задоволення своїх основних еколого-економічних потреб з урахуванням контекстного зв'язку трьох взаємозв'язаних сфер: екологічної, соціальної й економічної. Відзначаючи переважно ситуативний підхід до прийняття еколого-орієнтованих господарських рішень, виявлено основні проблемні вузли організаційно-економічного характеру, які засвідчили неефективність і подекуди неадекватність використання зазначеної системи показників для якісного еколого-економічного аналізу, зокрема, при дослідженні залежності темпів і характеру економічного розвитку від наявного ресурсного потенціалу економіки, оцінюванні ефективності залучення і використання природних ресурсів та асиміляційного потенціалу, аналізі ефективності розподілу природних ресурсів між суб'єктами природокористування у національній економіці.

Аналіз тенденцій використання окремих природних ресурсів за показниками середньої схильності до їх споживання, відновлення та збереження (які можуть

бути обчислені за певний період часу – місяць, квартал, рік) (формули 1–4) дозволяє визначитися із характером залучення і використання природних ресурсів:

$$G_{RR} = P_{RR} - C_{RR}, \quad (1) \quad MC_{RR} (MC_{NR}) = C_{RR} (C_{NR})/GP, \quad (2)$$

$$MR_{RR}(MM_{NR}) = P_{RR}(M_{NR})/GP, \quad (3) \quad DC_{NR}=NR/C_{NR}, \quad (4)$$

де C_{RR} , C_{NR} – обсяг споживання відновлювального та невідновлювального природного ресурсу відповідно, нат. од.; G_{RR} – приріст обсягу відновлювального природного ресурсу, нат. од.; P_{RR} , M_{NR} – обсяги відновлення відновлювального і збереження невідновлювального природного ресурсу відповідно, нат. од./грн; MC_{RR} , MC_{NR} – середня схильність до споживання відновлювального та невідновлювального природного ресурсу відповідно, нат. од./грн; MR_{RR} , MM_{NR} – середня схильність до відновлення відновлювального і збереження невідновлювального природного ресурсу відповідно, нат. од./грн; DC_{NR} – очікувана тривалість використання невідновлювального природного ресурсу, років; NR – обсяг запасів невідновлювального природного ресурсу, нат. од.; GP – валовий прибуток економіки*, грн.

Подальший критичний аналіз базових показників споживання, відновлення та збереження природних ресурсів країни засвідчив усталені тенденції до перевищення рівнів споживання відновлювальних природних ресурсів над рівнем їх відновлення. За умови збереження виявлених тенденцій споживання невідновлювальних природних ресурсів (нафти, газу) в Україні їх вистачить у середньому на 40–50 років, а за умови виконання короткострокових завдань Енергетичної стратегії України на період до 2030 р. власних сировинних ресурсів вистачить у середньому на 25–30 років, що стане каталізатором поглиблення ресурсних конфліктів уже в найближчому майбутньому.

Для ухвалення виважених управлінських рішень та отримання точних оцінок залежності темпів і характеру економічного розвитку від обсягів споживання ресурсів екосистеми у роботі запропоновано систему показників декаплінгу, яка на відміну від існуючих містить показники декаплінгу за екологіємністю та природоємністю і відповідні їм інтегральні показники.

Показники декаплінг-фактора за екологіємністю (формула 5) та природоємністю (формула 6) пропонуються розраховувати так:

$$F = 1 - \frac{EP_E}{EP_B} / \frac{DF_E}{DF_B}, \quad (5) \quad E = 1 - \frac{N_E}{N_B} / \frac{DF_E}{DF_B} = 1 - \frac{I_N}{I_{DF}}, \quad (6)$$

де DF_E , DF_B – показники економічного зростання (визначаються макропоказниками ВВП, НД тощо) у кінцевому (кінець вимірювань) та базовому (початок вимірювань) році відповідно, грн; EP_E , EP_B – антропогенний тиск на навколишнє природне середовище (визначається показниками обсягів викидів шкідливих речовин) у кінцевому (кінець вимірювань) та базовому (початок вимірювань) році відповідно, нат. од.; N_E , N_B – кількість спожитого природного ресурсу (мінеральних, лісових, земельних, водних та ін. ресурсів) у кінцевому (кінець вимірювань) та базовому (початок вимірювань) році відповідно, нат. од.; I_N – індекс фізичного обсягу спожитого природного ресурсу; I_{DF} – індекс фізичного обсягу ВВП (або іншого макропоказника).

Узагальнюючий показник декаплінг-фактора за екологіємністю пропонуємо

* Сума валових прибутків підприємств та змішаних доходів домогосподарств.

визначати за формулою

$$F_1 = 1 - \sqrt[n]{(\alpha_1 \cdot \frac{EP_{E1}}{EP_{B1}}) \cdot (\alpha_2 \cdot \frac{EP_{E2}}{EP_{B2}}) \cdot \dots \cdot (\alpha_i \cdot \frac{EP_{Ei}}{EP_{Bi}}) \cdot \dots \cdot (\alpha_n \cdot \frac{EP_{En}}{EP_{Bn}})} / \frac{DF_E}{DF_B}, \quad (7)$$

де n – кількість видів забруднень; α_i – ваговий коефіцієнт, що характеризує ступінь впливу i -го забруднювача на навколишнє природне середовище.

Узагальнюючий показник декаплінг-фактора за природоємністю пропонуємо визначати за формулою

$$E_1 = 1 - \sqrt[m]{(\beta_1 \cdot \frac{N_{E1}}{N_{B1}}) \cdot (\beta_2 \cdot \frac{N_{E2}}{N_{B2}}) \cdot \dots \cdot (\beta_i \cdot \frac{N_{Ei}}{N_{Bi}}) \cdot \dots \cdot (\beta_m \cdot \frac{N_{Em}}{N_{Bm}})} / \frac{DF_E}{DF_B}, \quad (8)$$

де m – кількість видів природних ресурсів; β_i – ваговий коефіцієнт, що показує ступінь впливу на навколишнє природне середовище процесів використання i -го виду природного ресурсу.

При визначенні еколого-економічного змісту значень показників декаплінгу необхідно враховувати, що коли $F(E) > 0$ і простежується усталена динаміка до зростання показника, спостерігається явище декаплінгу. У разі, коли $F(E) < 0$ і показник знижується в динаміці, залежність економічного розвитку від ресурсів екосистеми зростає. У разі, коли $F(E) = 0$, однозначного висновку зробити не можна, виникає потреба у додатковому аналізі індексів економічного зростання та антропогенного впливу на екосистему.

За названими показниками декаплінгу у роботі встановлено залежність темпів економічного розвитку національного господарства від споживання природних ресурсів (табл. 2). Виявлено, що показники декаплінгу за екологоємністю та природоємністю мають позитивне значення, але, зважаючи на їх поступове зниження впродовж 2006–2011 рр., залежність української економіки від споживання основних природних ресурсів екосистеми зростала, що свідчить про неефективне їх використання і спричиняє прогресивне зростання витрат зазначених ресурсів при зростанні обсягів ВВП країни.

Таблиця 2

Показники декаплінг-фактора за 2006–2011 рр.

Рік	2006	2007	2008	2009	2010	2011*
Показники декаплінг-фактора за екологоємністю						
Декаплінг-фактор за викидами шкідливих речовин у повітря	0,01	0,03	0,04	-0,05	0,01	-0,01
Декаплінг-фактор за утворенням небезпечних відходів	0,08	-0,01	0,13	0,37	-0,02	0,05
Декаплінг-фактор за скинутими зворотними водами	0,08	0,06	0,05	-0,04	-0,02	0,15
Інтегральний декаплінг-фактор за екологоємністю	0,06	0,03	0,07	0,12	-0,09	0,07
Показники декаплінг-фактора за природоємністю						
Декаплінг-фактор за використанням нафти сирої	0,27	0,11	0,28	-0,23	0,03	0,09
Декаплінг-фактор за використанням вугілля кам'яного	-0,03	0,07	0,03	-0,05	-0,03	0,11
Декаплінг-фактор за використанням природного газу	0,09	0,12	0,07	0,07	-0,07	0,07
Декаплінг-фактор за використанням руди залізної неагломерованої	0,01	0,02	0,09	-0,07	-0,13	0,06
Декаплінг-фактор за використанням руди залізної агломерованої	0,01	0,02	0,14	-0,02	-0,06	0,02
Декаплінг-фактор за використанням ліквідної деревини	0,03	0,01	0,09	-0,06	-0,09	0,03
Інтегральний декаплінг-фактор за природоємністю	0,07	0,06	0,12	-0,06	-0,06	0,06

* Попередні дані

З метою визначення оптимальної структури національного господарства для отримання максимальних економічних результатів при дотриманні основних

еколого-економічних обмежень у роботі розроблена й запропонована авторська міжгалузева еколого-економічна модель (формула 9). Оптимізація структури національного господарства дозволить у подальшому закласти підвалини для формування такого еколого-економічного типу розвитку, при якому залежність економічної підсистеми від екосистеми буде мінімальною.

$$\left\{ \begin{array}{l} GP = \sum_{j=1}^n x_j * d_j \rightarrow \max, \\ \sum_{i=1}^m, j=1^n a_{ij} * x_j \leq C_i + C_{i \text{ import}} - C_{i \text{ export}}, \\ \sum_{r=1}^s, j=1^n l_{rj} * x_j \leq g_r + g_{r \text{ import}} - g_{r \text{ export}}, \\ \frac{x_j}{X} \geq h_j, \\ x_j \geq 0, d_j \in R, a_{ij} \geq 0, C_i \geq 0, C_{i \text{ import}} \geq 0, \\ C_{i \text{ export}} \geq 0, l_{rj} \geq 0, g_r \geq 0, g_{r \text{ import}} \geq 0, g_{r \text{ export}} \geq 0, \\ X \geq 0, h_j \geq 0, \end{array} \right. \quad (9)$$

де GP – валовий прибуток економіки, грн; x_j – вартість виробленої продукції у галузі j (випуск продукції), грн; d_j – валовий прибуток галузі j на 1 грн виробленої продукції галузю j , коефіцієнт; a_{ij} – витрати ресурсу i в галузі j на 1 грн виробленої продукції, нат. од./грн; C_i – обсяг i -го ресурсу в країні, нат. од.; $C_{i \text{ import}}$ – імпорт i -го ресурсу в країну, нат. од.; $C_{i \text{ export}}$ – експорт i -го ресурсу з країни, нат. од.; l_{rj} – обсяг шкідливої речовини r , що була розміщена у навколишньому природному середовищі, на 1 грн виробленої продукції галузі j , що не була знищена чи знешкоджена, або обсяг розміщеної шкідливої речовини r , яку неможливо знищити чи знешкодити у навколишньому природному середовищі, на 1 грн виробленої продукції галузі j , нат. од./грн; g_r – гранично допустимий обсяг викидів шкідливої речовини r у навколишнє природне середовище при виробництві та споживанні економічних благ або обсяг квоти на викиди шкідливої речовини r , нат. од.; $g_{r \text{ import}}$ – обсяг куплених країною квот на забруднення навколишнього природного середовища шкідливою речовиною r для виробництва та споживання економічних благ, нат. од.; $g_{r \text{ export}}$ – обсяг проданих країною квот на забруднення навколишнього природного середовища шкідливою речовиною r для виробництва та споживання економічних благ, нат. од.; m – кількість видів ресурсів, що використовується для отримання валового прибутку економіки; n – кількість галузей економіки країни; s – кількість видів забруднювачів, утворених при виробництві продукції; X – ВВП країни, грн; h_j – мінімально допустима частка j -ї галузі у структурі національної економіки, коефіцієнт.

Аналіз оптимальних (розрахованих за міжгалузевою еколого-економічною моделлю) та фактичних значень показників еколого-економічного розвитку України засвідчив, що розподіл основних виробничих, матеріальних і природних ресурсів між галузями національної економіки є нерациональним, результатом чого є їх надмірне й неефективне використання (особливо енергетичних ресурсів – нафти, вугілля, природного газу), а також спричиняє перевищення нормативів викидів діоксиду азоту. Відповідно екодеструктивний вплив структурних перекосів у галузях національної економіки може бути мінімізований завдяки суттєвим корективам і втручанням не лише ринку, а й держави у процес перерозподілу основних виробничих та природних ресурсів із промисловості, зокрема добувної, як найбільш екодеструктивної галузі в інші галузі національного господарства, наприклад, сільське господарство, сферу послуг

тощо.

Процес формування еколого-орієнтованої стратегії повинен супроводжуватися розробленням можливих прогнозних сценаріїв розвитку національної економіки при виконанні тих чи інших умов (такі параметри за 2012, 2013 і 2015 рр. наведено у табл. 3).

Таблиця 3

Песимістичні, прогнозні та оптимальні* значення еколого-економічних параметрів розвитку України

Виробничий ресурс та викиди шкідливих речовин	2012 р.			2013 р.			2015 р.		
	Песимістичне	Прогнозне	Оптимальне	Песимістичне	Прогнозне	Оптимальне	Песимістичне	Прогнозне	Оптимальне
Нафта, млн т	15,24	10,56	5,88	18,33	11,67	5,01	22,22	15,18	8,16
Природний газ, млн м ³	56835,15	56835,15	56835,15	63707,44	63707,44	63707,44	138742,19	93102,45	47462,72
Вугілля, млн т	81,93	57,95	33,97	79,17	51,79	24,41	77,94	53,36	28,79
Грудовий ресурс, млн осіб	19,64	19,64	19,64	19,15	19,15	19,15	19,57	19,36	19,15
Основні засоби, млн грн	5984882,7	5984882,7	5984882,7	7280714,6	7280714,6	7280714,6	13342108,4	10311411,5	7280714,6
Викиди діоксиду вуглецю, млн т	291,62	203,58	115,55	375,16	240,18	105,19	502,95	346,27	189,61
Викиди оксиду вуглецю, млн т	1,443115	1,013115	0,580616	1,545411	0,995411	0,449433	1,398320	0,969219	0,540118
Викиди діоксиду азоту, млн т	0,425905	0,295905	0,170573	0,449302	0,289302	0,129942	0,403728	0,283200	0,162671
Викиди діоксиду сірки, млн т	1,597837	1,107837	0,621080	1,598384	1,018384	0,442160	1,573585	1,0779	0,582314
Валовий прибуток економіки, млн грн	512569,5	557920,3	603271,0	530318,6	592094,9	653871,1	728606,8	674282,9	619958,9
ВВП, млн грн	2767602,6	2403245,6	2038888,5	3156914,9	2445062,8	1733210,6	3273195,4	2928091,4	2582987,4

* Значення розраховані за авторською міжгалузеву еколого-економічною моделлю (формула 9)

Аналіз песимістичних, прогнозних та оптимістичних (оптимальних) значень основних еколого-економічних показників засвідчив, що при збереженні виявлених тенденцій розвитку української економіки (2002–2011 рр.) у 2012–2015 рр. еколого-економічні втрати від нерационального використання виробничих та природних ресурсів суттєво зростуть. Зокрема, у 2012–2013 рр. втрати від недоотримання валового прибутку економіки можуть досягнути 53 563,37 млн грн щорічно. Внаслідок нерационального використання природних ресурсів в економіці України перевитрата нафти може становити в середньому 5,7 млн т щорічно, вугілля – 24,7 млн т.

Аналіз прогнозних та оптимальних значень основних еколого-економічних показників розвитку національного господарства за 2014–2015 рр. засвідчив факт того, що оптимізувати структуру національної економіки таким чином, щоб не спричинити економічних збитків при дотриманні основних екологічних вимог, стане неможливим, що засвідчує необхідність здійснювати вже сьогодні відповідні кроки з коригування структурних перекосів розвитку національного господарства та модернізації переробної промисловості країни з метою зниження її

ресурсомісткості та зростання рентабельності.

Результати обчислень за міжгалузевою еколого-економічною моделлю засвідчили надмірне споживання природних ресурсів для потреб економічного розвитку національної економіки та дозволили визначити чинники (нераціональний розподіл природних та виробничих ресурсів між галузями економіки, надмірне виснаження невідновлювальних природних ресурсів, високий рівень залежності економіки від енергетичних та мінеральних ресурсів тощо), що спричиняють проблемну ситуацію. Використання запропонованої системи показників декаплінгу та середньої схильності до споживання, відновлення і збереження природних ресурсів, міжгалузевої еколого-економічної моделі дає можливість коригувати траєкторію розвитку національної економіки відповідно до ситуації та формувати коректні завдання розвитку національного господарства.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі на основі проведених досліджень запропоновано нові підходи до вирішення науково-практичного завдання, яке полягає в удосконаленні науково-методичних і практичних підходів до формування й реалізації стратегії еколого-орієнтованого розвитку національної економіки, що базуються на науково-методичних підходах до оптимізації структури національного господарства і забезпечують зниження еколого- та природоємності виробництва економічних благ при одночасному зростанні економічних результатів країни.

Результати дисертаційного дослідження є підставою для таких висновків.

1. Узагальнення концептуальних основ теорій стійкого розвитку дозволило сформулювати авторське бачення концепції еколого-орієнтованого розвитку, у якій акцентовано увагу на необхідності оптимізації споживання природних ресурсів та використання асиміляційного потенціалу, що повинен забезпечити соціально-економічний розвиток національного господарства на засадах неконфліктності із екосистемою.

2. На основі критичного аналізу доведено, що нормативно-правове й організаційно-економічне забезпечення процедур розроблення, затвердження й реалізації стратегій еколого-орієнтованого розвитку, яке діє на сьогодні у системі державного регулювання та управління, є неефективним і не відповідає сучасним еколого-економічним викликам. Це стало підґрунтям для поглиблення й удосконалення теоретико-методичних і практичних підходів до формування й реалізації стратегії еколого-орієнтованого розвитку національної економіки, спрямованої на оптимізацію структури споживання економічних благ, виробничих і природних ресурсів та використання асиміляційного потенціалу з метою отримання позитивного загальногосподарського економічного ефекту.

3. У роботі проведено узагальнюючий аналіз існуючих науково-методичних підходів до побудови стратегій еколого-орієнтованого розвитку і на цій основі обґрунтовано доцільність формату формування й реалізації такої стратегії за

сімома логічно взаємообумовленими етапами, серед яких: прогнозування і планування; імплементація комплексу організаційно-економічних і фінансових механізмів; вибір оптимальних економіко-екологічних інструментів (ліцензій, квот, фіскальних, цінових інструментів тощо); обґрунтування строків реалізації стратегії, частота контролюючих дій та ін., що дозволяють врахувати ключові формоутворювальні елементи стратегії, зокрема, економічні, соціальні, екологічні закони, обмеження і принципи, які визначають потреби та тенденції розвитку національної економіки.

4. На основі системного підходу сформульовано концептуальні засади побудови системи управління процесами формування й реалізації стратегії, що забезпечують вибір оптимальних економіко-екологічних інструментів (квотування, ліцензування, фіскальних, цінових інструментів тощо), спрямованих на досягнення цілей та вирішення завдань з урахуванням природних і виробничих ресурсів та еколого-економічних факторів розвитку країни.

5. У роботі сформульовано концептуальний базис структурно-логічної схеми взаємоузгодження пріоритетів, цілей і завдань розвитку національної економіки, у рамках якого досягається оптимізація загальнодержавних пріоритетів, цілей та завдань розвитку із регіональними та місцевими.

6. Визначено чинники поглиблення еколого-економічних протиріч розвитку на основі показників декаплінгу і середньої схильності до споживання, відновлення та збереження природних ресурсів. Доведено, що при збереженні виявлених тенденцій нерационального використання природних ресурсів в Україні їх деградація та дефіцит зростають, зокрема, щорічно не відновлюється 2,03 тис. га земель, втрачається 377,07 тис. га лісу, забруднюється 11 697,11 млн м³ води, відчувається гостра нестача власних енергетичних ресурсів (нафти й газу) тощо. У роботі обґрунтовано, що для призупинення у національній економіці таких негативних тенденцій нагальним є залучення інструментів екологічного лізингу, кредитування, дотацій для переробної промисловості та сільського господарства з метою поширення ресурсозберігаючих технологій.

7. Розроблено й запропоновано авторську міжгалузеву еколого-економічну модель, на основі використання якої доведено, що за період із 2002 по 2011 рік в Україні перевитрата нафти становила в середньому 3,6 млн т щорічно, природного газу – 5 140 млн м³, кам'яного вугілля – 21,8 млн т, додаткове навантаження на екосистему внаслідок перевищення фактичних викидів шкідливих речовин над їх оптимальними значеннями, розрахованими за моделлю, становило: CO₂ – у середньому 55,6 млн т щорічно, CO – 36,7 млн т, NO_x – 103,3 т, SO₂ – 433,3 т, що призвело до зростання втрат валового прибутку економіки на рівні 21 645,3 млн грн щорічно. Перерозподіл основних виробничих і природних ресурсів країни з видобувної та переробної промисловості у інші сектори економіки, зокрема ресторанний і готельний бізнес, торгівлю, сільське господарство тощо,

переоснащення та модернізація переробної промисловості країни дозволять отримати суттєві еколого-економічні ефекти та уникнути зазначених економічних збитків при суттєвому зниженні енергоємності та матеріаломісткості виробництва промислової продукції всередині країни.

8. Розроблені у дисертації рекомендації щодо формування й реалізації стратегії еколого-орієнтованого розвитку національної економіки є універсальними і можуть застосовуватися у діяльності: Кабінету Міністрів України при затвердженні й реалізації таких стратегій; Верховної Ради України при затвердженні стратегічних програм (напрямів) соціально-економічного розвитку країни; органів обласних, районних та місцевих рад для взаємоузгодження цілей і завдань регіонального розвитку із загальнодержавними, забезпечення оперативного реагування на стратегічні зміни пріоритетів соціально-економічного розвитку країни.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Розділи монографій

1. Тур А. Н. Экономический механизм природопользования, как инструмент гармонизации социально-экономического развития территории / А. Н. Тур, В. В. Сабадаш // Гармонизация социально-экономического развития как магистральное направление повышения конкурентоспособности современного государства : коллективная монография / [С. Г. Емельянов, И. В. Минакова, В. В. Коварда и др.] ; под ред. С. Г. Емельянова, И. В. Минаковой – Орел : АПЛИТ, 2011. – С. 163–181. *Особистий внесок: досліджено взаємодію суб'єктів національної економіки при реалізації еколого-економічних інтересів і вплив основних економіко-екологічних інструментів на інтереси суб'єктів національної економіки.*

2. Тур А. Н. Прикладные аспекты формирования стратегии эколого-ориентированного развития национальной экономики / А. Н. Тур, В. В. Сабадаш // Современные тенденции в управлении социально-экономическим развитием территорий : коллективная монография / [С. Г. Емельянов, О. Н. Марганова, А. А. Бурдейный и др.] ; под ред. С. Г. Емельянова, И. В. Минаковой – Орёл : АПЛИТ, 2010. – С. 417–434. *Особистий внесок: запропоновано авторське удосконалення дефініції «еколого-орієнтований розвиток» і «стратегія еколого-орієнтованого розвитку національної економіки»; виділено основні формоутворювальні елементи стратегії еколого-орієнтованого розвитку і досліджено їх функціональний взаємозв'язок; запропоновано класифікацію стратегій еколого-орієнтованого розвитку національної економіки.*

3. Тур А. Н. Экономический инструментарий экологизации национальной экономики / А. Н. Тур // Экологические конфликты в современной системе природопользования : коллективная монография / [С. Н. Бобылев, В. В. Сабадаш, В. И. Данилов-Данильян и др.] ; под ред. д.э.н., проф. С. Н. Бобылева и к.э.н., доц. В. В. Сабадаша – Сумы : ИТД «Университетская книга», 2010. –

С. 328–336.

4. Тур О. М. Ефект декаплінгу, як основа еколого-орієнтованого розвитку України / О. М. Тур // Сталий розвиток та екологічна безпека суспільства: теорія, методологія, практика : колективна монографія / [В. М. Андерсон, Н. М. Андрєєва, О. М. Алімов та ін.]; за наук. редакцією д.е.н., проф. Є. В. Хлобистова / ДУ «ІЕПСР НАН України», ІПРЕЕД НАН України, СумДУ, НДІ СРП. – Сімферополь : ВД «АРІАЛ», 2011. – Т. 2. – С. 335–339.

Статті у наукових фахових виданнях

5. Тур О. М. Науково-методичні засади формування стійкого розвитку національної економіки / О. М. Тур, В. В. Дергачова // Механізм регулювання економіки. – 2009. – № 4, Т. 1. – С. 183–191. *Особистий внесок: визначено вплив екологічних законів і принципів на процедури формування й реалізації стратегій еколого-орієнтованого розвитку; досліджено місце й роль негативних і позитивних механізмів зворотного зв'язку у розробленні стратегії та виборі її типу.*

6. Тур О. М. Еколого-орієнтований розвиток національної економіки: основні дефініції та принципи / О. М. Тур // Механізм регулювання економіки. – 2009. – № 1. – С. 225–237.

7. Тур О. М. Економічне зростання і природоємність національної економіки: аналіз стану та динаміки / О. М. Тур // Економіка природокористування та охорони навколишнього природного середовища. Серія Економіка. – 2011. – Т. XII, Вип. 182. – С. 165–174.

8. Тур О. М. Методичні підходи до формування стратегії еколого-орієнтованого розвитку національної економіки / О. М. Тур // Механізм регулювання економіки. – 2010. – № 2. – С. 106–113.

9. Тур О. М. Економіко-екологічні моделі розвитку національної економіки / О. М. Тур, В. В. Сабадаш // Економіст. – 2011. – № 10. – С. 59–63. *Особистий внесок: розроблена авторська міжгалузєва еколого-економічна модель для оптимізації структури національної економіки та дістала подальший розвиток система показників середньої схильності до споживання, відновлення і збереження природних ресурсів.*

10. Тур О. М. Науково-методичні підходи до визначення формоутворювальних елементів стратегії еколого-орієнтованого розвитку національної економіки / О. М. Тур // Вісник Сумського державного університету. Серія Економіка. – 2011. – № 3. – С. 19–26.

11. Тур О. М. Формування еколого-економічного механізму стратегії еколого-орієнтованого розвитку національної економіки / О. М. Тур // Механізм регулювання економіки. – 2011. – № 4. – С. 38–42.

Матеріали наукових конференцій

12. Тур А. Н. Проблемы внедрения и распространения новых технологий в контексте устойчивого развития / А. Н. Тур // Инновационная Россия: опыт регионального развития : сборник научных трудов Третьего международного инновационного форума, г. Курск, 28–30 мая 2010 года / отв. ред.

д-р екон. наук, проф. Л. Н. Борисоглебская. – Курск : ООО «Планета», 2010. – С. 179–183.

13. Тур О. М. Оцінка декаплінг-фактору при здійсненні еколого-економічного аналізу розвитку національних економік / О. М. Тур // Економічна безпека держави і науково-технологічні аспекти її забезпечення (Недінські читання) : праці Третього науково-практичного семінару з міжнародною участю, м. Київ, 20–21 жовтня 2011 р. – К. : ПП Чабаненко Ю. А., 2011. – С. 503–509.

14. Тур О. М. Стратегічні пріоритети екологізації національної економіки / О. М. Тур, В. В. Сабадаш // Зрівноважений розвиток регіонів в умовах глобалізації : тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції, м. Житомир, 15–17 квітня 2010 р. – Житомир : ПП «Рута», 2010. – С. 335–338. *Особистий внесок: визначено основні соціально-економічні й екологічні пріоритети при реалізації стратегії еколого-орієнтованого розвитку національної економіки.*

15. Тур О. М. Екологічне ліцензування як інструмент становлення стійкого розвитку національної економіки / О. М. Тур // Міжнародна стратегія економічного розвитку регіону : матеріали доповідей II Міжнародної науково-практичної конференції, м. Суми, 18–20 травня 2011 року. – Суми : Сумський державний університет, 2011. – С. 201–203.

16. Тур О. М. Еколого-економічні детермінанти використання природних ресурсів / О. М. Тур // Сталий розвиток та екологічна безпека суспільства в економічних трансформаціях : матеріали Третьої всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Бахчисарай, 15–16 вересня 2011 року. – Сімферополь : ЧП «Підприємство Фенікс», 2011. – С. 277–279.

17. Тур О. М. Методичні підходи до взаємоузгодження стратегій еколого-орієнтованого розвитку національної економіки / О. М. Тур // Економічний і соціальний розвиток України в XXI столітті: національна ідентичність та тенденції глобалізації : матеріали Восьмої міжнародної науково-практичної конференції, м. Тернопіль, 24–25 лютого 2011 року. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр «Економічна думка ТНЕУ», 2011. – С. 285–287.

18. Тур О. М. Підходи до формування стратегії еколого-орієнтованого розвитку національної економіки / О. М. Тур // Україна в умовах глобальної конкуренції: стратегія випереджаючого розвитку : тези доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Донецьк, 22–24 квітня 2010 р. – Донецьк : ДРУК-ІНФО, 2010. – С. 215–217.

АНОТАЦІЯ

Тур О. М. Економічне обґрунтування стратегії еколого-орієнтованого розвитку національної економіки. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.06 – економіка природокористування та охорони навколишнього середовища. – Сумський державний університет, Суми, 2012.

У дисертаційному дослідженні удосконалено науково-методичні й практичні підходи до формування й реалізації стратегії еколого-орієнтованого розвитку національної економіки. Досліджено передумови імплементації сукупності теоретико-методичних і практичних положень у практику управління процесами розроблення й впровадження стратегії еколого-орієнтованого розвитку.

У дисертації розширено науково-методичний інструментарій аналізу стану та динаміки розвитку національної економіки шляхом використання міжгалузевої еколого-економічної моделі, системи показників декаплінгу та середньої схильності до споживання, відновлення і збереження природних ресурсів.

Практична апробація запропонованої методики формування й реалізації стратегії еколого-орієнтованого розвитку національної економіки дозволила зробити висновок про доцільність та ефективність її застосування виконавчими органами влади України, органами обласних, районних та місцевих рад, суб'єктами господарювання.

Ключові слова: асиміляційний потенціал, еколого-орієнтований розвиток, міжгалузева еколого-економічна модель, національна економіка, показник, природний ресурс, система, стратегія.

АННОТАЦИЯ

Тур А. Н. Экономическое обоснование стратегии эколого-ориентированного развития национальной экономики. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.00.06 – экономика природопользования и охраны окружающей среды. – Сумский государственный университет, Сумы, 2012.

В диссертации усовершенствованы научно-методические и практические подходы к формированию и реализации стратегии эколого-ориентированного развития национальной экономики. Исследованы предпосылки имплементации совокупности теоретико-методических и практических положений в практику управления процессами разработки и внедрения стратегии эколого-ориентированного развития национальной экономики.

В результате исследования научно-практических наработок получили дальнейшее развитие определения категорий «устойчивое развитие», «эколого-ориентированное развитие», «стратегия эколого-ориентированного развития национальной экономики».

На основе осуществленного критического анализа базовых концепций устойчивого развития предложена классификация стратегий эколого-ориентированного развития: по сфере действия стратегии (эколого-ориентированная, социально-ориентированная, социо-экономическая, эколого-экономическая, социо-экологическая, экономическая стратегии развития); по способу действия на социо-эколого-экономическую систему (бифуркационная, адаптационная, стабилизационная стратегии), которые позволяют

идентифицировать тип реализуемой стратегии и на этой основе определять ключевые точки воздействия и оптимизировать совокупность используемых инструментов воздействия на основные интересы субъектов природопользования.

В работе расширен научно-методический инструментарий анализа состояния и динамики развития национальной экономики путем использования межотраслевой эколого-экономической модели, которая позволяет определить оптимальную структуру экономики, обеспечивающей максимальные экономические результаты при соблюдении основных эколого-экономических ограничений. Осуществление процессов прогнозирования и планирования развития национальной экономики при использовании научно-методических подходов к оптимизации структуры национальной экономики на основе межотраслевой эколого-экономической модели позволяет наметить пути развития национального хозяйства в целом и его экономической подсистемы в частности на принципах неконфликтности по отношению к окружающей природной среде.

Предложенные в работе научно-методические подходы к оптимизации структуры национальной экономики дополнены системой показателей декарпинга по эколого- и природоемкости и средней склонности к потреблению, возобновлению и сохранению природных ресурсов. Использование в анализе таких показателей позволяет фиксировать перерасход природных ресурсов и превышение фактических выбросов вредных веществ над их оптимальными значениями, рассчитанными по межотраслевой эколого-экономической модели, а также определять степень зависимости темпов экономического развития национального хозяйства от объемов потребления природных ресурсов.

Интерпретация показателей, полученных при использовании межотраслевой эколого-экономической модели, а также значений показателей декарпинга и средней склонности к потреблению, возобновлению и сохранению природных ресурсов позволила выявить существенные структурные перекосы в динамике развития украинской экономики, а также факты перерасхода и нерационального использования природных ресурсов.

Для учета основных потребностей и возможностей заинтересованных субъектов природопользования при формировании целей и заданий развития национального хозяйства усовершенствована структурно-логическая схема согласования стратегий разных системных уровней управления природопользованием. Имплементация предложенного подхода в практику хозяйствования позволит устранить диспропорции эколого-экономического развития национальной экономики путем согласования приоритетов, целей и задач развития различных системных уровней управления природопользованием. В работе на основе анализа мирового опыта разработки стратегий устойчивого развития предложен комплексный научный подход к последовательности этапов формирования и реализации стратегии эколого-ориентированного развития

національної економіки, який дозволяє оптимізувати затрати часу і фінансових засобів при розробці і впровадженні стратегії. Предложено здійснювати процедуру розробки і впровадження стратегії еколого-орієнтованого розвитку національної економіки в рамках відповідної системи управління, завдяки якій можлива оптимізація фінансового і організаційного контролю і ресурсних потоків.

Практична апробація запропонованої методики формування і реалізації стратегії еколого-орієнтованого розвитку національної економіки дозволила зробити висновок про доцільність і ефективність її застосування виконавчими органами влади України, органами обласних, районних і місцевих рад, суб'єктами господарювання.

Ключові слова: асиміляційний потенціал, еколого-орієнтоване розвиток, міжсекторальна еколого-економічна модель, національна економіка, показник, природний ресурс, система, стратегія.

SUMMARY

Tur O. M. Economic grounding of the ecologically oriented development strategy of the national economy. – Manuscript.

Thesis to gain a candidate degree in economic sciences by specialty 08.00.06 – Environmental Economics and Environmental Protection. – Sumy State University, Sumy, 2012.

In the thesis scientific-methodical and practical approaches in forming and realization strategy of the ecologically oriented development of the national economy is improved. In the thesis the pre-condition of implementation of theoretical, methodical and practical stances into the management practice of forming and realization of the ecologically oriented development strategy is investigated.

In the thesis scientific and methodical tools for analysis of development state and dynamics of the national economy is extended by the use of intersectoral ecological-economic model, the system of decoupling and medium propensity to consumption indexes, natural resources renewal and saving.

Practical approbation of the offered methodic for forming and realization of the ecologically oriented development strategy of the national economy allows to draw a conclusion about expediency and efficiency of its practical application by the executive authorities of Ukraine, regional, district and local state bodies, economic agents.

Keywords: assimilation potential, ecologically oriented development, intersectoral ecological-economic model, national economy, indexes, natural resource, system, strategy.

Підписано до друку 14.05.2012.

Формат 60x90/16. Ум. друк. арк. 1,1. Обл.-вид. арк. 0,9. Тираж 100 пр. Зам. № ____.

Видавець і виготовлювач

Сумський державний університет,

вул. Римського-Корсакова, 2, м. Суми, 40007

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3062 від 17.12.2007.